

TATBİKATTA VAKIFLAR

Ekrem Hakkı AYVERDİ

VAKIF usûlü daha II. Asr-ı Hicrî başında (Sahîh-i Şer'î) olarak kabûl edilmeseydi, bunca âbideler, câmi, mescid, han, hamam, zâviye denilen misafirhâne, köprü, su yolu, türbe vesâire gibi eserler yapılamaz, bir hamle ile yapılsa da müattal kalır; geçici imkânlarla bir müddet devâm ettirilse de, mevcûdiyetini idâme kâbil olmaz, yavaş yavaş söner giderdi.

Bir vakıf tesisiyle hayâtı devam ettirilen bu eserlerden birçoğu zamanımıza ulaşmıştır. Bunun sebep ve âmillerini aşağıda söyleriz. Vakıflar vakfiye ile tescil edilmiştir.

VAKFİYELER

Bir vakfiyede evvelâ "vâkıf" ve "mevkuf" yazılır; sonra "asl-ı vakf" denilen îradî yâni galleyi temîn edecek menba'lar, mevkuf binâda, vazife demek olan hüccete sâhip imam veya imamlar, hatib, devirhan, sermahfil, kayyum, serâbkeş, muallim, muid, tabîb, kehhâl, mimâr, müremmetci gibi hizmet erbâbının câbî veyâ galle-yi temîn eden irâdîn ayrı yerde olmasına göre câbilerin göstermesi şarttır. Buların üstünde mütevellî bir de nâzır gelir. Mütevellî ile nâzır için lâzım gelen şartlar titizlikle tasrih edilmiştir. Bu şartları hâiz olanların inkâr-ı ve vazifelerini mahallîn kadısı ifâ eder.

Bu yazdıklarımız, Selçuk ve Osmanlı vakıf ve vakfiyelerine göre sıralanmıştır.

Vakıf üsulünün II. Asr-ı Hicrî'de başlamasından sonra, Abbâsî Hilâfeti, Mısır, İran, Afrika'da ve Hindistan ve Okyanus'daki tatbikattaki tutulan sıra vesâire karanlık kalmaktadır.

Mâlûm olduğu üzere Hazret-i Peygamber miras bırakmamıştır. Kızlarının elinde asl-ı vakıf, yâni îrad getirecek mülk olmayınca vakıf yapılmadı.

II. Asırda faal-i emr vâkıfları sahîh-i şer'î olarak kabûlü, ictihad ve kıyâs-ı fukaha edildi. Bu sûretle hayra teşvik emr-i âlîsi de yerine getirilmiş oldu.

Hattâ İmâm-ı Âzâm, vakıf sahîh olsa da rücuü kâbildir; ictihâdını müdâfaa ettiği halde, emr-i vâkilerin, fiil vaziyetlerin karşılanabilmesi için, İmam Ebû Yûsuf ve İmam Şeybânî'nin kulları, Hanefî olmalarına rağmen Türklerce kabûl edilmiş, vakfiyelerin başında ve sonunda, vakfiyenin sahîh-i şer'î olduğunu tasdiğ edecek kadî huzûrunda yapılan bir mahkeme celsesinde açık bir sûrette hükme bağlanmıştır.

Her nevî mülk mevkuf olabilir; fakat daha ziyâde binâ üzerinde karar kılınmıştır. Osmanlı ve Selçuk devirlerinde, zamanın usuluna uygun, sağlam, kunt binâlardı. Hanlarda ve bedestânlarda hücre adedi ve etrafındaki dükkânlar, hamamların tek veya çift olduğu, kurna adedi, köprülerin kârgir veya ahşap olduğu kaydedilirdi. Cami ve türbelerin eb'adı, kubbeli veya çatılı buldukları bahse girmezdi. Vakfedilen arazinin evsâfi ve sahası anlatılırdı. Dimetoka'daki Kızıl Sultan Zâviyesi'nin hususiyetleri gibi.

Bu ifade tarzından vakfın devlete, malî vaziyeti geniş olanlara has bir imtiyaz olduğu manasını çıkaracak bulunabilir; hâl böyle değildir.

*Müslüman dünyada ve kâinatta, bir buğday dânesinin bile Allah'ın malî olduğunu bilir. Cenâb-ı Hak dile-
diğine çok, dilediğine az verir. Zenginden beklediği elindeki nimeti, bol bol muhtaç olanlara yardım etmesi.
bâni'dir.*

*Mamaafih bu şartlar zengin olmayan fakire yakın orta hallinin vakıf yapmadığı mânâsına gelmez. Onlar
da belki daha makbul olan orta vakıflar yapmışlardır. Kuşlara yem vermek, mahbusta olanlara bayramlık
giyecekler vermek, borcunu ödeyip hapisten çıkmasını sağlamak, mübarek gecelerde salâvat ve Kurân-ı Kerim
okumak gibi, akla gelen her mevzuda emsâli çoktur. (İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri) nde görülebilir.*

xxx

*Bir de vakıflara karşı bir tezevir ağı kurulmak istenmiştir. Derler ki vakıflar mal kaçırmak, evlâda bırakmak
için girişilmiş bir perdeleme hareketidir. Bunca vakfiye içinde evlâdiyelik olanlar çok, pek çok azdır. Hele
büyük vakıflarda hiç yoktur. Mütevelliğin erkek evlâda emniyet edilmesi tabiidir. Olmayan da vardır.*

*Fakat ona ayrılan ücret, yâni yevmiye galleye nazaran hiçtir. İnkırazları hâlinde hemen kadıya veya bir
başkasına devredilir. Bu kısa konuşmada bu kadarla iktifa edelim ve kat'iyetle söyliyelim ki, emsâli çok olan,
menfur bir tezevirdir.*

GÜNÜMÜZDE VAZİYET ve NETİCE

*Yukarıda zamanımıza intikal etmiş binaların hâlâ kullanılmakta bulunduğunu yazmıştık. Çünkü bunlar
çok sağlam yapılmıştır. Camiler, türbeler, han, hamam, tek tük köprü kullanılır.*

*En öksüzler medreselerdir. Medreseyi asli vazifesinde kullanmak mümkün değildir; hiç olmazsa sağlam ve
mâmur tutmak için de Evkaf Umum Müdürlüğü'nün imkânı kâfi gelmez; eli daraltılmış, vâridâtı eski toprak-
larımızda kalmıştır.*

*Bunları vazifelerine ters düşmeyecek teşekküllere vermek, bizce kabil olan en çıkar yoldur; karşılığında
onları vakfa ve vâkıfa hümmelle berâber, mâmul tutmayı istemelidir; zâten onlar da bunu bilirler.*

*Böyle bir tesbit ile Bursa'da Muradiye, Yıldırım Medreseleri dispanser yapılmıştır.
Gazanfer Ağa, Bâ yazid, Köprülü Hüseyin Paşa, Sultan Selim (Vatan Caddesi'nde) Medreseleri yazı ve
vakıf eşyası müzesi oldu. Vezneciler'deki Kuyucu Murad ve Hasan Paşa Medreseleri için de üniversite ders ve-
riyor; ilmi araştırma yapıyor. 1960'larda Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Ankaralı Mahmud sâhası sâde
ilim olan bir cemiyete bırakıldı. Yepyeni ve tertemiz Kara Mustafa Paşa'yı kullanan cemiyet üstelik kalorifer
yaptı.*

*Aradaki tek çıban Haseki Medresesi'nin bir Fransız şirketine verilmesi. O da orada meyhane yaptı; fakat
hakâretle def edildi.*

*Bir ayrı bahistir; Osmanlı mimarı felsefesinin iki asırda taazzu eden tabii, vakıf binalara daha şamil olan
kısa bir izâhını okumak isterdim. Fakat vakit doldu; o da bir başka günün mevzuu olur inşallah.*

*Bu mâlumâtı takdirinize arz ediyorum. Böyle mübarek bir teşebbüsten dolayı teşekkürlerimle ârz-ı hür-
met ederim, reis paşa hazretleri.*